

Teismo praktikos rinkinys

TEISINGUMO TEISMO (šeštoji kolegija) SPRENDIMAS

2023 m. birželio 29 d.*

„Valstybės įsipareigojimų neįvykdymas – Aplinka – Direktyva 2008/50/EB – Aplinkos oro kokybė – Sistemingas ir nuolatinis azoto dioksido (NO₂) metinės ribinės vertės viršijimas – Tinkamos priemonės – „Kuo trumpesnis“ viršijimo laikotarpis“

Byloje C-220/22

dėl 2022 m. kovo 25 d. pagal SESV 258 straipsnį pareikšto ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo

Europos Komisija, atstovaujama I. Melo Sampaio ir M. Noll-Ehlers,

ieškovė,

prieš

Portugalijos Respubliką, atstovaujamą H. Almeida, P. Barros da Costa ir J. Reis Silva,

atsakovę,

TEISINGUMO TEISMAS (šeštoji kolegija),

kurį sudaro kolegijos pirmininkas P. G. Xuereb, teisėjai T. von Danwitz (pranešėjas) ir A. Kumin,

generalinis advokatas A. Rantos,

kancleris A. Calot Escobar,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį,

atsižvelgęs į sprendimą, priimtą susipažinus su generalinio advokato nuomone, nagrinėti bylą be išvados,

priima šį

* Proceso kalba: portugalų.

Sprendimą

- 1 Savo ieškiniu Europos Komisija Teisingumo Teismo prašo pripažinti, kad:
  - nuo 2010 m. sausio 1 d. sistemingai ir nuolat viršydama azoto dioksido (NO₂) metinę ribinę vertę šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009) Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/50/EB dėl aplinkos oro kokybės ir švaresnio oro Europoje (OL L 152, 2008, p. 1) 13 straipsnio 1 dalį, siejamą su šios direktyvos XI priedo B skirsniu, ir
  - visose šiose zonose nesiimdama tinkamų priemonių, kad atitinkamo teršalo metinės ribinės vertės viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu, ypač įsipareigojimo pagal šio 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą.

Teisinis pagrindas

- 2 Direktyvos 2008/50 2, 17 ir 18 konstatuojamosiose dalyse numatyta:
  - „(2) Siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir visą aplinką, ypač svarbu kovoti su teršalų emisijomis jų atsiradimo vietoje ir nustatyti bei įgyvendinti veiksmingiausias emisijų mažinimo priemones vietas, nacionaliniu ir Bendrijos lygmeniu. Todėl turėtų būti vengiama žalingų oro teršalų emisijų, užtikrinama jų prevencija ar mažinami jų kiekiai ir nustatyti atitinkami aplinkos oro kokybės tikslai, atsižvelgiant į atitinkamus Pasaulio sveikatos organizacijos [(PSO)] standartus, gaires ir programas.

<...>

  - (17) Būtinai Bendrijos priemonės, skirtas mažinti teršalų emisijas iš šaltinių, ypač priemones, kurias taikant siekiama pagerinti Bendrijos teisės aktų dėl pramoninės taršos veiksmingumą, apriboti sunkiųjų transporto priemonių išmetamų teršalų kiekį, toliau mažinti valstybių narių leistinas pagrindinių teršalų išmetimo nacionalines ribas ir teršalų išmetimą, susijusį su benzinu varomų automobilių kuro papildymu degalinėse, ir spręsti sieros kiekio kure, įskaitant laivų kurą, problemą, turėtų deramai pirmumo tvarka išnagrinėti visos dalyvaujančios institucijos.
  - (18) Toms zonoms ir aglomeracijoms, kuriose teršalų koncentracija aplinkos ore viršija atitinkamas oro kokybės siektinas vertes ar ribines vertes, prireikus pridėjus laikinus leistinus nukrypimo dydžius, turėtų būti parengti oro kokybės planai. Oro teršalus išskiria daug skirtingų šaltinių ir veiklos rūšių. Siekiant užtikrinti skirtingų politikos kryptių nuoseklumą, tokie oro kokybės planai, jei įmanoma, turėtų būti suderinti ir integruoti į planus bei programas, parengtas pagal 2001 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2001/80/EB dėl tam tikrų teršalų, išmetamų į orą iš didelių kurą deginančių įrenginių, kiekio apribojimo [(OL L 309, 2001, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 15 skyrius, 6 tomas, p. 299)], [2001 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą] 2001/81/EB [dėl tam tikrų atmosferos teršalų išmetimo nacionalinių ribų (OL L 309, 2001, p. 22; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 15 skyrius, 6 tomas, p. 320)] ir 2002 m. birželio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2002/49/EB dėl aplinkos

triukšmo įvertinimo ir valdymo [(OL L 189, 2002, p. 12; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 15 skyrius, 7 tomas, p. 101)]. Bus visiškai atsižvelgta [Taip pat reikia deramai atsižvelgti] į šioje direktyvoje numatytus aplinkos oro kokybės tikslus, kai leidimai pramon[ės] veiklai yra suteikiami pagal 2008 m. sausio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2008/1/EB dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės [(OL L 24, 2008, p. 88)].“

3 Direktyvos 2008/50 1 straipsnio „Dalykas“ 1–3 punktuose nurodyta:

„Ši direktyva nustato priemones, kuriomis siekiama:

- 1) suformuluoti ir nustatyti aplinkos oro kokybės tikslus, skirtus išvengti, užkirsti kelią arba sumažinti žalingą poveikį žmonių sveikatai ir visai aplinkai;
- 2) vertinti aplinkos oro kokybę valstybėse narėse remiantis bendrais metodais ir kriterijais;
- 3) gauti informaciją apie aplinkos oro kokybę, siekiant prisidėti prie kovos su oro tarša ir kenksmingais veiksniais ir stebėti ilgalaikes tendencijas bei padėti gerėjimą dėl nacionalinių ir Bendrijos priemonių.“

4 Šios direktyvos 2 straipsnio „Sąvokų apibrėžtys“ 5, 7, 8, 16, 18 ir 24 punktuose nustatyta:

„Šioje direktyvoje:

<...>

- 5) ribinė vertė – taršos lygis, nustatomas remiantis mokslo žiniomis, siekiant išvengti, užkirsti kelią arba sumažinti kenksmingą poveikį žmonių sveikatai ir (arba) visai aplinkai, kuris turi būti pasiektas per tam tikrą laikotarpį, o pasiekus neturi būti viršijamas;

<...>

- 7) leistinas nukrypimo dydis – ribinės vertės procentinė dalis, kuria ši vertė gali būti viršyta šioje direktyvoje nustatytais sąlygomis;
- 8) oro kokybės planai – planai, kuriuose išdėstomos priemonės, skirtos ribinėms vertėms arba siektinoms vertėms pasiekti;

<...>

- 16) zona – valstybės narės teritorijos dalis, nustatyta tos valstybės narės oro kokybės vertinimo ir valdymo tikslais;

<...>

- 18) KD₁₀ – kietosios dalelės, kurių 50 % praeina pro joms pralaidžią 10 μm aerodinaminio skersmens angą, kaip nustatyta pamatiniu KD₁₀ mėginių ėmimo ir matavimo metodu, EN 12341;

<...>

24) azoto oksidai – azoto monoksido (azoto oksido) ir azoto dioksido tūrio santykinių dalių (ppbv) suma, išreikšta azoto dioksido masės koncentracijos vienetais ($\mu\text{g}/\text{m}^3$).“

- 5 Minėtos direktyvos 13 straipsnio „Ribinės vertės ir pavojaus slenksčiai žmonių sveikatai apsaugoti“ 1 dalyje nustatyta:

„Valstybės narės užtikrina, kad visose jų zonose ir aglomeracijose sieros dioksido, KD_{10} , švino ir anglies monoksido lygiai aplinkos ore neviršytų XI priede nustatytų ribinių verčių.

XI priede nustatytos azoto dioksido ir benzeno ribinės vertės negali būti viršijamos nuo tame priede nustatytų datų.

Šių reikalavimų laikymasis vertinamas pagal III priedą.

XI priede nustatyti leistini nukrypimo dydžiai taikomi pagal 22 straipsnio 3 dalį ir 23 straipsnio 1 dalį.“

- 6 Direktyvos 23 straipsnio „Oro kokybės planai“ 1 dalyje numatyta:

„Kai tam tikrose zonose arba aglomeracijose teršalų lygis aplinkos ore kiekvienu atveju viršija ribinę arba siektiną vertę bei atitinkamą leistiną nukrypimo dydį, valstybės narės užtikrina, kad toms zonoms ir aglomeracijoms būtų parengti oro kokybės planai, kad būtų pasiektos atitinkamos XI ir XIV prieduose nustatytos ribinės vertės arba siektinos vertės.

Jeigu viršijamos tos ribinės vertės, kurių pasiekimo terminas jau baigėsi, oro kokybės planuose išdėstomos atitinkamos priemonės, kad šios vertės būtų viršijamos kuo trumpesnę laikotarpį. Į oro kokybės planus papildomai gali būti įtrauktos specialiosios priemonės, kurias taikant siekiama apsaugoti pažeidžiamų gyventojų, įskaitant vaikus, grupes.

Į šiuos oro kokybės planus įtraukiama bent XV priedo A skirsnyje nurodyta informacija, ir gali būti įtrauktos priemonės pagal 24 straipsnį. Šie planai perduodami Komisijai nedelsiant, bet ne vėliau kaip per dvejus metus nuo tų metų, kuriais buvo užregistruotas pirmas taršos lygio viršijimas, pabaigos.

Kai turi būti parengti ar įgyvendinti keletui teršalų skirti oro kokybės planai, valstybės narės atitinkamais atvejais parengia ir įgyvendina integruotus oro kokybės planus, apimančius visus atitinkamus teršalus.“

- 7 Direktyvos 2008/50 27 straipsnyje numatyti įpareigojimai, susiję su nacionalinių institucijų teikiamomis metinėmis oro kokybės ataskaitomis. Jame įtvirtinta, kad valstybės narės ne vėliau kaip per devynis mėnesius pasibaigus kiekvieniems metams pateikia Komisijai informaciją apie aplinkos oro kokybę, įskaitant informaciją apie zonas ir aglomeracijas, kuriose vieno ar kelių teršalų lygiai yra didesni už šioje direktyvoje nustatytas ribines vertes ir leistiną nukrypimo dydį.

- 8 Minėtos direktyvos XI priedo „Žmonių sveikatos apsaugos ribinės vertės“ B skirsnyje nustatytos šios ribinės NO₂ vertės:

„<...>

Vidurkinimo laikotarpis	Ribinė vertė	Leistinas nukrypimo dydis	Ribinės vertės įgyvendinimo terminas
-------------------------	--------------	---------------------------	--------------------------------------

<...>

Azoto dioksidas

1 valanda	200 µg/m ³ , negali būti viršyta daugiau kaip 18 kartų per kalendorinius metus	<...> kad iki 2010 m. sausio 1 d. būtų pasiekti 0 %	2010 m. sausio 1 d.
Kalendoriniai metai	40 µg/m ³	<...> kad iki 2010 m. sausio 1 d. būtų pasiekti 0 %	2010 m. sausio 1 d.

<...>“

- 9 Tos pačios direktyvos XV priede nustatyta informacija, kuri turi būti įtraukta į vietos, regioninius arba nacionalinius oro kokybės planus, skirtus aplinkos oro kokybei pagerinti. Šio priedo A skirsnio 8 punkte reikalaujama pateikti informaciją apie priemones arba projektus, kurie buvo priimti siekiant sumažinti taršą, įskaitant visų atitinkamame projekte numatytų priemonių išvardijimą ir aprašymą, šių priemonių įgyvendinimo grafiką, planuojamą oro kokybės pagerinimą ir numatomą laiką, reikalingą tiems tikslams pasiekti.

Ikiteisminė procedūra

- 10 2015 m. gegužės 28 d. Komisija išsiuntė Portugalijos Respublikai oficialų pranešimą dėl Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore nesilaikymo šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009), t. y. buvusioje Bragos zonoje (PT-1001). Jame Komisija nurodė, kad nuolatinis ir sistemingas Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės vertės nesilaikymas reiškia šios direktyvos 13 straipsnio 1 dalyje, siejamoje su jos XI priedo B skirsniu, kuriame numatyta pareiga šios ribinės vertės neviršyti, nustatyto išipareigojimo pažeidimą. Be to, Komisija nurodė, kad Portugalijos Respublika taip pat neįvykdė išipareigojimų pagal Direktyvos/EB 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu, pagal kurį valstybės narės privalo imtis tinkamų priemonių, kad atitinkamo teršalo metinės ribinės vertės viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis.
- 11 2015 m. liepos 17 d., spalio 16 d. ir 2017 m. rugsėjo 20 d. raštais Portugalijos Respublika atsakė į minėtą oficialų pranešimą. Juose Portugalijos Respublika nurodė daugybę kiekvienoje iš atitinkamų zonų priimtų (ir šiuo metu priimamų) priemonių, kad Direktyvoje 2008/50 nustatyta metinė ribinė NO₂ vertė aplinkos ore daugiau nebūtų viršyta.

- 12 Komisija toliau stebėjo pokyčius ir, išanalizavusi gautus atsakymus į minėtą oficialų pranešimą, taip pat įvertinusi Portugalijos institucijų pagal Direktyvos 2008/50 27 straipsnį pateiktas metines oro kokybės ataskaitas, padarė išvadą, kad įsipareigojimai ir toliau nevykdomi.
- 13 Šiomis aplinkybėmis 2020 m. vasario 13 d. Komisija pateikė Portugalijos Respublikai pagrįstą nuomonę dėl įsipareigojimų pagal Direktyvą 2008/50 neįvykdymo. Šioje nuomonėje Komisija pripažino, kad, nuo 2010 m. iki 2018 m. (imtina) atitinkamose zonose nesilaikydama NO₂ metinės ribinės vertės aplinkos ore, Portugalijos Respublika sistemingai ir nuolat neįvykdė įsipareigojimų pagal tos direktyvos 13 straipsnį, siejamą su jos XI priedu. Be to, Komisija konstatavo, kad nesiimdama tinkamų ir pakankamų priemonių užtikrinti, kad būtų laikomasi metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore tam, kad atitinkamo teršalo metinės ribinės vertės viršijimo šiose zonose laikotarpis būtų kuo trumpesnis, Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal minėtos direktyvos 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su jos XV priedo A skirsniu, ypač įsipareigojimo užtikrinti, kad šis viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis.
- 14 Iš pradžių Komisija Portugalijos Respublikai nustatė dviejų mėnesių terminą imtis reikalingų priemonių ir atsižvelgti į pagrįstą nuomonę, skaičiuojant nuo jos gavimo dienos. Vis dėlto, atsižvelgiant į išskirtines su COVID-19 pandemija susijusias aplinkybes, buvo pratęsti visi likę pažeidimo tyrimo procedūrų terminai. Todėl terminas, per kurį ši valstybė narė privalėjo atsakyti į nuomonę, buvo pratęstas iki 2020 m. birželio 15 d.
- 15 Portugalijos Respublika į šią nuomonę atsakė 2020 m. birželio 24 d. raštu. Nors valstybė narė jame neginčijo nesilaikiusi atitinkamos metinės ribinės vertės, tačiau pakartojo ir papildė atsakymuose į oficialų pranešimą pateiktą informaciją.
- 16 2022 m. kovo 25 d. išnagrinėjusi šią papildomą informaciją Komisija nusprendė, kad Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvą 2008/50, ir pareiškė ieškinį dėl įsipareigojimų neįvykdymo pagal SESV 258 straipsnį.

Dėl ieškinio

Dėl pirmo prieštaravimo, grindžiamo sistemingu ir nuolatiniu Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalies ir XI priedo nuostatų pažeidimu

Šalių argumentai

- 17 Pirmu prieštaravimu Komisija teigia, kad, nuo 2010 m. sausio 1 d. sistemingai ir nuolat viršydama Direktyvoje 2008/50 nustatytą aplinkos oro NO₂ metinę ribinę vertę šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009), Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal šios direktyvos 13 straipsnio 1 dalį, siejamą su jos XI priedo B skirsniu.
- 18 Visų pirma Komisija pažymi, kad pagal suformuotą jurisprudenciją vien teršalų ribinių verčių aplinkos ore viršijimo pakanka Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalies ir XI priedo nuostatų pažeidimui konstatuoti. Šiuo klausimu Komisija visų pirma remiasi 2021 m. birželio 3 d. Sprendimu *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)* (C-635/18, EU:C:2021:437, 78 punktą).

- 19 Be to, Komisija primena, kad įsipareigojimų neįvykdymas vertinamas atsižvelgiant į padėtį valstybėje narėje pagrįstoje nuomonėje nustatytam terminui pasibaigus, šiuo atveju – 2020 m. birželio 15 d.
- 20 Nagrinėjamu atveju iš Portugalijos Respublikos pateiktų metinių oro kokybės ataskaitų matyti, kad nuo 2010 m. buvo sistemingai ir nuolat viršijama Direktyvoje 2008/50 nustatyta metinė NO₂ ribinė vertė aplinkos ore šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009). Be to, nėra pagrindo teigti, kad šiose trijose zonose NO₂ koncentracija aplinkos ore nuosekliai mažėja.
- 21 Šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) metinės NO₂ koncentracijos aplinkos ore vertės (µg/m³) buvo tokios: 65 – 2010 m., 61 – 2011 m., 58 – 2012 m., 53 – 2013 m., 53 – 2014 m., 59 – 2015 m., 57 – 2016 m., 60 – 2017 m., 61 – 2018 m., 55 – 2019 m. ir 40 – 2020 m. Taigi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės vertės aplinkos ore viršijimas buvo registruotas kasmet (t. y. nuo 2010 m. iki 2019 m.), o NO₂ koncentracija aplinkos ore didėjo nuo 2016 m. iki 2018 m. Koncentracijos lygis 2019 m. (t. y. 55 µg/m³) 37 % viršijo šią metinę ribinę vertę. Ji nebuvo viršyta tik 2020 m.
- 22 Porto pakrantės zonoje (PT-1004) metinės NO₂ koncentracijos aplinkos ore vertės (µg/m³) buvo tokios: 51 – 2010 m., 48 – 2011 m., 47 – 2012 m., mažiau nei 40 – 2013 m., 47 – 2014 m., 65 – 2015 m., 75 – 2016 m., 54 – 2017 m., 62 – 2018 m., 48 – 2019 m. ir 40 – 2020 m. Taigi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės vertės aplinkos ore viršijimas buvo registruotas kasmet (išskyrus 2013 m. ir 2020 m.); nuo 2014 m. iki 2016 m. NO₂ koncentracija aplinkos ore smarkiai padidėjo, 2017 m. – sumažėjo, 2018 m. – vėl padidėjo ir galiausiai 2019 m. šiek tiek sumažėjo. Koncentracijos lygis 2019 m. (t. y. 48 µg/m³) 20 % viršijo šią metinę ribinę vertę.
- 23 Zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009) metinės NO₂ koncentracijos aplinkos ore vertės (µg/m³) buvo tokios: 48 – 2010 m., mažiau nei 40 – 2011 ir 2012 m., 50 – 2013 m., 44 – 2014 m., 46 – 2015 m., 55 – 2016 m., 55 – 2017 m., 50 – 2018 m., 57 – 2019 m. ir 32 – 2020 m. Taigi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės vertės aplinkos ore viršijimas registruotas 2010 m., taip pat nuo 2013 m. iki 2019 m. NO₂ koncentracija aplinkos ore buvo šiek tiek mažėjo 2013 m. ir 2014 m., 2016 m. ir 2017 m. – padidėjo, 2018 m. – šiek tiek sumažėjo ir galiausiai 2019 m. padidėjo iki 57 µg/m³, t. y. 42 % viršijo šią metinę ribinę vertę.
- 24 Komisija pažymi, kad 2020 m. duomenims didelę įtaką padarė 2020 m. pavasarį įgyvendinti su COVID-19 pandemija susiję apribojimai, todėl šie duomenys vertintini atsižvelgiant į šias išskirtines aplinkybes. Komisija remiasi keliais moksliniais tyrimais, patvirtinančiais priežastinį ryšį tarp šių apribojimų ir jų poveikio kelių eismui bei žymiai sumažėjusios NO₂ koncentracijos aplinkos ore. Tuo remdamasi ji daro išvadą, kad panaikinus apribojimus šio sumažėjimo vėliau veikiausiai nebeliks. Todėl Portugalijos Respublikos tvirtinimas, jog 2020 m. laikėsi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės, anaiptol neleidžia daryti išvados, kad anksčiau registruotas sistemingas ir nuolatinis šios vertės viršijimas pasibaigė.
- 25 Konkrečiai dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009) Komisija taip pat pažymi, kad dėl 2020 m. Portugalijos Respublika nepateikė jokių duomenų apie mėginių ėmimo vietas, kuriose ankstesniais metais buvo registruotas Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertė aplinkos ore viršijimas, t. y. duomenų apie mėginių ėmimo vietas *João Gomes Laranjo-S. Hora* (PT 01030) ir *Fr Bartolomeu Mártires-S. Vítor* (PT 01041).

- 26 Komisija pažymi, kad norint konstatuoti, jog per vieną kalendorinių metų vidurkio laikotarpį buvo viršyta Direktyvos 2008/50 XI priede nustatyta ribinė vertė, pakanka, kad šią ribinę vertę viršijantis taršos lygis būtų išmatuotas vienoje mėginių ėmimo vietoje. Šiuo klausimu Komisija remiasi 2019 m. spalio 24 d. Sprendimu *Komisija / Prancūzija (Azoto dioksido ribinių verčių viršijimas)* (C-636/18, EU:C:2019:900, 44 punktą), todėl tai, kad be pateisinamų priežasčių nebuvo pateikta duomenų apie oro kokybę mėginių ėmimo vietoje, kurioje anksčiau registruotas ribinės vertės viršijimas, kelia abejonių, ar abiejose aptariamose zonose laikytasi metinės ribinės vertės.
- 27 Galiausiai Komisija pažymi, kad bet kuriuo atveju Portugalijos Respublika neginčijo nesilaikiusi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore trijose atitinkamose zonose, vadinas, ši valstybė narė pripažino šiuo atžvilgiu neįvykdžiusi įsipareigojimų.
- 28 Atsiliepime į ieškinį Portugalijos Respublika tvirtina, kad šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore viršijimas registruotas tik oro kokybės stebėjimo stotyje *Avenida da Liberdade*, esančioje Lisabonos (Portugalija) centre, tankiai užstatytoje vietovėje, netoli vieno iš pagrindinių kelių.
- 29 Dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009) Portugalijos Respublika pripažįsta, kad iki 2019 m. (imtinai) nuolat nesilaikyta Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore, tačiau pažymi, kad 2020 m. duomenų iš mėginių ėmimo vietų *João Gomes Laranjo-S. Hora* (PT 01030) ir *Fr Bartolomeu Mártires-S. Vítor* (PT 01041) nėra dėl NO₂ analizatorių veikimo sutrikimų, dėl kurių atlikti matavimai buvo pripažinti negaliojančiais, o patys analizatoriai – pakeisti. Nors šios problemos paaiškėjo 2017 m., tačiau konkrečių priemonių joms išspręsti buvo imtasi tik 2021 m.
- 30 Vis dėlto, pasak Portugalijos Respublikos, atsižvelgiant į išskirtines 2020 m. aplinkybes, kai mėginių ėmimui buvo taikomos su COVID-19 pandemija susijusios izoliavimo priemonės, ir nepaisant abejonių dėl Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore laikymosi šiose dviejose mėginių ėmimo vietose, tikėtina, kad šios ribinės vertės buvo laikomasi.
- 31 Be to, Portugalijos Respublika tvirtina, kad viršijimas buvo registruotas dėl riboto Europos Sąjungos teisės aktų, skirtų išmetamųjų teršalų kiekiui sumažinti, veiksmingumo (tai paaiškėjo 2015 m. vadinamojoje „dyzelgeito“ byloje). Sąjungos lygmeniu įgyvendintos priemonės šiam veiksmingumui pagerinti kol kas nedavė norimų rezultatų.
- 32 Galiausiai Portugalijos Respublika nurodo, kad COVID-19 pandemija taip pat turėjo neigiamą poveikį, nes individualaus asmeninio transporto svarba išaugo viešojo transporto nenaudai, nors iki 2020 m. viešojo transporto naudojimas didėjo.
- 33 Savo ruožtu Komisija dublike nurodo, kad šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) stebimas nuolatinis viršijimas atskiroje mėginių ėmimo vietoje yra pakankamas Direktyvos 2008/50 XI priede nustatytų ribinių verčių nesilaikymo įrodymas. Todėl nors viršijimas buvo registruotas tik stotyje *Avenida da Liberdade*, to pakanka įrodyti, jog šiaurinėje Lisabonos zonoje nesilaikyta šiame priede įtvirtintų reikalavimų.
- 34 Dėl to, kad nebuvo pateikta 2020 m. duomenų iš mėginių ėmimo vietų *João Gomes Laranjo-S. Hora* (PT 01030) ir *Fr Bartolomeu Mártires-S. Vítor* (PT 01041), Komisija iš esmės pažymi, kad valstybė narė negali būti atleista nuo pareigos rinkti ir teikti Direktyvos 2008/50 reikalavimus

atitinkančius duomenis dėl trūkumų, už kuriuos ji pati atsakinga. Portugalijos Respublikos teiginys, kad 2020 m. atitinkamose mėginių ėmimo vietose veikiausiai buvo laikomasi metinės ribinės vertės (nors patikimų duomenų trūksta), yra visiškai nepagrįstas.

- 35 Be to, kalbėdama apie Portugalijos Respublikos argumentą dėl situacijos, susijusios su „dyzelgeito“ byla, poveikio siekiant NO₂ lygio aplinkos ore sumažinimo tikslų, Komisija primena, kad Teisingumo Teismas panašius argumentus atmetė 2019 m. spalio 24 d. Sprendime *Komisija / Prancūzija (Azoto dioksido ribinių verčių viršijimas)* (C-636/18, EU:C:2019:900, 48 punktas) ir 2020 m. lapkričio 10 d. Sprendime *Komisija / Italija (Ribinės vertės - KD₁₀)* (C-644/18, EU:C:2020:895, 88 punktas).
- 36 Galiausiai Komisija pažymi, kad Portugalijos Respublikos teiginys, jog 2020 m. individualaus transporto svarba išaugo viešojo transporto nenaudai, nėra įrodytas ir neleidžia daryti išvados, kad 2020 m. į aplinkos orą buvo išmesta neįprastai didelis NO₂ teršalų kiekis.
- 37 Triplike Portugalijos Respublika atsako į Komisijos argumentą, kad ši valstybė narė nerinko ir neperdavė 2020 m. duomenų iš mėginių ėmimo vietų PT 01030 ir PT 01041. Portugalijos Respublika nurodo, kad sugedę analizatoriai buvo pakeisti siekiant užtikrinti Direktyvoje 2008/50 nustatytų duomenų kokybės reikalavimų laikymąsi, o konkursas naujiems analizatoriams įsigyti (dėl finansinių apribojimų) buvo paskelbtas tik 2021 m. birželio mėn. Šie analizatoriai įrengti ir jau veikia.
- 38 Grįsdama savo teiginį, kad 2020 m. individualaus transporto svarba išaugo viešojo transporto nenaudai, Portugalijos Respublika taip pat remiasi *Instituto da Mobilidade e dos Transportes* (Judumo ir transporto institutas, Portugalija) parengta poveikio vertinimo ataskaita. Ji nurodo savo teiginiu siekianti ne pagrįsti, kodėl 2020 m. į aplinkos orą buvo išmestas neįprastai didelis NO₂ kiekis, o veikiau paašškinti, kad reikia priimti papildomas priemones, kad ir toliau populiarėtų viešasis transportas (kaip buvo iki COVID-19 pandemijos).

Teisingumo Teismo vertinimas

- 39 Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalies antroje pastraipoje įtvirtinta, kad jos XI priede nustatytos ribinės vertės negali būti viršijamos nuo tame priede nustatytų datų.
- 40 Šios direktyvos XI priedo B skirsnyje numatyta, kad nuo 2010 m. sausio 1 d. ribinė NO₂ vertė kalendoriniais metais yra 40 µg/m³.
- 41 Šiuo klausimu reikia priminti, kad prieštaravimas dėl šios direktyvos 13 straipsnio pažeidimo turi būti vertinamas atsižvelgiant į Teisingumo Teismo suformuotą jurisprudenciją, pagal kurią SESV 258 straipsnyje numatyta procedūra grindžiama objektyviu konstatavimu, kad valstybė narė neįvykdė įsipareigojimų pagal SESV arba antrinės teisės aktą (2023 m. vasario 16 d. Sprendimo *Komisija / Graikija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-633/21, EU:C:2023:112, 34 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 42 Pagal suformuotą jurisprudenciją paties Direktyvoje 2008/50 nustatytų ribinių verčių viršijimo aplinkos ore pakanka, kad būtų galima konstatuoti siejamų šios direktyvos 13 straipsnio 1 dalies ir jos XI priedo nuostatų pažeidimą (2023 m. vasario 16 d. Sprendimo *Komisija / Graikija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-633/21, EU:C:2023:112, 35 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

- 43 Šiomis aplinkybėmis šių nuostatų atitinkamas pažeidimas nagrinėjamas zonų ir aglomeracijų lygmeniu, o viršijimas turi būti nagrinėjamas kiekvienoje zonoje ar aglomeracijoje, remiantis kiekvienos stebėsenos stoties rodmenimis. Norint konstatuoti, jog per vienų kalendorinių metų vidurkio laikotarpį buvo viršyta minėtos direktyvos XI priede nustatyta ribinė vertė, pakanka, kad šią ribinę vertę viršijantis taršos lygis būtų išmatuotas vienoje mėginių ėmimo vietoje. Taigi nėra „de minimis“ ribos, kiek tai susiję su zonų, kuriose gali būti registruotas viršijimas, skaičiumi (šiuo klausimu žr. 2021 m. birželio 3 d. Sprendimo *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-635/18, EU:C:2021:437, 86 ir 87 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją).
- 44 Tam, kad būtų išvengta konstatavimo, jog tarpusavyje susijusiose Direktyvos 2008/50 13 straipsnio ir jos XI priedo nuostatose įtvirtintų įpareigojimų neįvykdymas buvo sistemingas ir nuolatinis, nepakanka, kad tam tikrais metais ieškinyje nurodytu laikotarpiu direktyvoje nustatytos ribinės vertės nebuvo viršytos. Kaip matyti iš pačios Direktyvos 2008/50 2 straipsnio 5 punkte pateiktos „ribinės vertės“ apibrėžties, siekiant išvengti kenksmingo poveikio žmonių sveikatai ir (arba) visai aplinkai, užkirsti jam kelią arba jį sumažinti, ji turi būti pasiekta per tam tikrą laikotarpį, o pasiekus neturi būti viršijama (2020 m. lapkričio 10 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – KD₁₀)*, C-644/18, EU:C:2020:895, 75 punktą).
- 45 Nagrinėjamu atveju iš Komisijos argumentų matyti, kad jos pirmas prieštaravimas susijęs su laikotarpiu nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2020 m. (imtinai), o šio sprendimo 13 punkte nurodytoje 2020 m. vasario 13 d. pagrįstoje nuomonėje aptariamas tik laikotarpis nuo 2010 m. iki 2018 m. (imtinai).
- 46 Šiomis aplinkybėmis reikia priminti, kad nors ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo dalykas pagal SESV 258 straipsnį nustatomas Komisijos pagrįstoje nuomonėje, todėl ieškinyje turi būti grindžiamas tais pačiais motyvais ir pagrindais kaip ir ši nuomonė, Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad tuomet kai, kaip šiuo atveju, ieškiniu siekiama pripažinti sistemingą ir nuolatinį įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalies ir jos XI priedo nuostatas nevykdymą, iš principo negalima pašalinti galimybės pateikti papildomų įrodymų, kuriais proceso Teisingumo Teisme stadijoje siekiama pagrįsti nurodyto įsipareigojimų neįvykdymo bendrą ir tęstinį pobūdį. Ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo dalyką galima išplėsti po pagrįstos nuomonės atsiradusiomis faktinėmis aplinkybėmis, jeigu jos yra tokio paties pobūdžio ir atitinka tuos pačius veiksmus kaip ir šioje nuomonėje nurodytos faktinės aplinkybės (šiuo klausimu žr. 2021 m. birželio 3 d. Sprendimo *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-635/18, EU:C:2021:437, 47, 54 ir 55 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją).
- 47 Dėl tariamo įsipareigojimų neįvykdymo šioje byloje reikėtų pažymėti, kad 2019 ir 2020 m. duomenys – tai už 2020 m. vasario 13 d. pagrįstą nuomonę vėlesnės, tačiau tokio paties pobūdžio faktinės aplinkybės, atitinkančios tuos pačius veiksmus kaip ir šioje nuomonėje nurodytosios aplinkybės, todėl jomis galima išplėsti ieškinio dalyką (pagal analogiją žr. 2021 m. birželio 3 d. Sprendimo *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-635/18, EU:C:2021:437, 57 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 48 Šiuo klausimu iš šio sprendimo 20–23 punktuose nurodytų duomenų matyti, kad nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2019 m. (imtinai) NO₂ koncentracija aplinkos ore trijose aptariamose zonose nuolat smarkiai viršijo 40 µg/m³ metinę ribinę vertę. Reikia priminti, kad šiuos duomenis pateikė pačios Portugalijos institucijos, todėl jie nėra ginčijami.

- 49 Šiuo laikotarpiu šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) niekada nebuvo laikytasi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore. Kitaip tariant, ši metinė ribinė vertė buvo nuolat viršijama nuo 2010 m. iki 2019 m. Porto pakrantės zonoje (PT-1004) minėtos metinės ribinės vertės tuo laikotarpiu buvo laikytasi tik 2013 m. ir 2020 m. Kitaip tariant, ši vertė buvo viršyta nuo 2010 m. iki 2012 m. ir nuo 2014 m. iki 2019 m. Galiausiai zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009) tos pačios metinės ribinės vertės per tą patį laikotarpį buvo laikytasi tik 2011 ir 2012 m. Kitaip tariant, šis viršijimas buvo registruotas 2010 m. ir nepertraukiamai nuo 2013 m. iki 2019 m.
- 50 Vadinasi, atsižvelgiant į šio sprendimo 44 punkte nurodytą jurisprudenciją, nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2019 m. (imtinai) registruotas viršijimas laikytinas nuolatinio ir sistemingu, o Komisija neprivalo pateikti papildomų įrodymų šiuo klausimu (pagal analogiją žr. 2021 m. birželio 3 d. Sprendimo *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-635/18, EU:C:2021:437, 82 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 51 Tai, kad 2020 m. kurioje nors iš šių zonų buvo laikytasi Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore, nereiškia, kad šie nuolatiniai ir sistemingi viršijimai tais metais pasibaigė.
- 52 Pirma, Portugalijos Respublika teigia, kad šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ribinės vertės buvo viršytos tik vienoje mėginių ėmimo vietoje. Atsižvelgiant į šio sprendimo 43 punkte nurodytą jurisprudenciją, norint konstatuoti, jog neįvykdyti Direktyvos 2008/50 įtvirtinti įsipareigojimai, pakanka, kad atitinkamą ribinę vertę viršijantis taršos lygis būtų išmatuotas vienoje mėginių ėmimo vietoje. Šiuo atžvilgiu neturi reikšmės tai, kad šis mėginių ėmimo punktas yra tankiai užstatytoje vietovėje, kurioje vyksta intensyvus eismas.
- 53 Antra, dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009), nors iš Portugalijos institucijų pateiktų duomenų nematyti, kad 2020 m. ribinės vertės buvo viršytos, reikia pažymėti, kad, kaip pripažino Portugalijos Respublika, tai buvo išskirtiniai metai, kai pasireiškė COVID-19 pandemijos nulemtų izoliavimo priemonių poveikis, todėl trumpam sumažėjo NO₂ koncentracijos aplinkos ore lygis, ir kad, atsižvelgiant į šio sprendimo 44 punkte nurodytą Teisingumo Teismo jurisprudenciją, tam, kad būtų išvengta konstatavimo, jog tarpusavyje susijusiose Direktyvos 2008/50 13 straipsnio ir jos XI priedo nuostatose įtvirtintų įpareigojimų neįvykdymas buvo sistemingas ir nuolatinis, nepakanka, kad tokiais išskirtiniais metais joje nurodytos ribinės vertės nebuvo viršytos.
- 54 Be to, šie 2020 m. duomenys neapima dviejų mėginių ėmimo vietų, kuriose ankstesniais metais registruotas šios ribinės vertės viršijimas, dėl NO₂ analizatorių veikimo sutrikimų šiose zonose. Tokiomis aplinkybėmis, kadangi Portugalijos Respublika pripažino, kad šios problemos paaiškėjo dar 2017 m., tačiau laiku nebuvo imtasi priemonių joms išspręsti, jos teiginys, kad 2020 m. šiose dviejose mėginių ėmimo vietose veikiausiai buvo laikomasi metinės ribinės vertės, yra visiškai nepagrįstas.
- 55 Galiausiai dėl Portugalijos Respublikos pareikšto argumento, susijusio su tariamai neveiksmingais Sąjungos teisės aktais išmetamųjų teršalų mažinimo srityje (kaip buvo atskleista 2015 m. vadinamojoje „dieselgate“ byloje), reikia priminti, kad pagal Teisingumo Teismo suformuotą jurisprudenciją Sąjungos teisės aktai, taikomi motorinių transporto priemonių tipo patvirtinimui, neatleidžia valstybių narių nuo įsipareigojimo laikytis Direktyvoje 2008/50 nustatytų ribinių verčių, remiantis mokslo žiniomis ir valstybių narių patirtimi, kad būtų atspindėtas taršos lygis, kurį Sąjunga ir valstybės narės laiko tinkamu, siekiant išvengti kenksmingo oro taršos poveikio

žmonių sveikatai ir visai aplinkai, užkirsti jam kelią arba jį sumažinti (visų pirma žr. 2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 106 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

56 Vadinasi, pirmą prieštaravimą reikia pripažinti pagrįstu.

Dėl antro prieštaravimo, grindžiamo Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies ir XV priedo nuostatų pažeidimu

Šalių argumentai

- 57 Antru prieštaravimu Komisija tvirtina, kad šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009) nesiimdama tinkamų priemonių, kad atitinkamo teršalo metinės ribinės vertės viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, Portugalijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu, ypač įsipareigojimo pagal jos 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą.
- 58 Komisija primena, kad pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą, viršijus šios direktyvos XI priede nustatytas ribines vertes, valstybės narės privalo priimti oro kokybės planus. Ji taip pat pažymi, kad, vadovaujantis Teisingumo Teismo jurisprudencija, nors valstybės narės turi tam tikrą veiksmų laisvę nustatyti priemones, kurių reikia imtis, vis dėlto bet kuriuo atveju jomis turi būti užtikrinama, kad nustatytos atitinkamo teršalo ribinės vertės būtų viršijamos kuo trumpesnę laikotarpį. Šiuo klausimu Komisija remiasi 2021 m. birželio 3 d. Sprendimu *Komisija / Vokietija (Ribinės vertės – NO₂)* (C-635/18, EU:C:2021:437, 142 punktas).
- 59 Taigi, Komisijos teigimu, Portugalijos Respublika privalėjo kuo greičiau priimti ir įgyvendinti tinkamas priemones šiam tikslui pasiekti. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad per atitinkamą laikotarpį šios ribinės vertės buvo sistemingai ir nuolat viršijamos, ši valstybė narė akivaizdžiai neįvykdė šio įsipareigojimo.
- 60 Dėl šiaurinės Lisabonos zonos (PT-3001) pažymėtina, kad 2019 m. vasario mėn. patvirtintas Lisabonos ir Težo slėnio regiono oro kokybės planas, galiojęs pagrįstoje nuomonėje nustatytam laikotarpiui pasibaigus (t. y. 2020 m. birželio 15 d.), neatitinka Direktyvos 2008/50 XV priedo A skirsnio 8 punkto b ir c papunkčių reikalavimų.
- 61 Komisijos teigimu, šis planas, kuriame buvo numatyta, kokia politika ir kokios priemonės turi būti įgyvendintos iki 2020 m. (daugiausia dėmesio skiriant transporto sektoriui), grindžiamas 2014 m. duomenimis ir tikrovės neatitinkančiu bei nė karto neatnaujintu modeliavimu (nepaisant to, kad po 2014 m. registruotas NO₂ koncentracijos lygis aplinkos ore pastebimai išaugo). Be to, prie šio plano reikėjo pridėti įgyvendinimo programą, tačiau ji 2020 m. birželio 15 d. dar nebuvo oficialiai patvirtinta. Komisija taip pat pažymi, kad tame pačiame plane nėra aiškiai išdėstytas konkretus kai kurių priemonių turinys ir jų įgyvendinimo grafikas.
- 62 Komisija taip pat atkreipia dėmesį ne tik į Lisabonos ir Težo slėnio regiono oro kokybės plano trūkumus, bet ir nepakankamai veiksmingą tame plane nustatytų priemonių įgyvendinimą. Komisija pažymi, kad pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją nustačius ribinių verčių viršijimą tokia padėtis turėtų paskatinti atitinkamą valstybę narę ne tik kuo greičiau patvirtinti, bet ir įgyvendinti tinkamas oro kokybės plano priemones, todėl viršijus šias ribines vertes šios valstybės

narės diskrecija tokiomis aplinkybėmis ribojama šiuo reikalavimu. Šiuo klausimu Komisija remiasi 2020 m. lapkričio 10 d. Sprendimu *Komisija / Italija (Ribinės vertės - KD₁₀)* (C-644/18, EU:C:2020:895, 150 punktas).

- 63 Nagrinėjamu atveju Portugalijos Respublika neįvykdė išpareigojimų, nes net ir tais atvejais, kai šiame plane buvo numatyti konkretūs priemonių įgyvendinimo terminai, daugeliu atvejų jų nesilaikyta. Komisija pateikia keletą pavyzdžių, kai priemonės nebuvo įgyvendintos (arba buvo įgyvendintos tik iš dalies).
- 64 Tarp priemonių, kurios nebuvo įgyvendintos, Komisija visų pirma nurodo E 2 priemonę (Turizmo veiklai naudojamų transporto priemonių judėjimo Lisabonos mieste taisyklės), joje buvo numatytas 180 dienų terminas savivaldybės lygmens įgyvendinimo teisės aktui priimti. 2020 m. birželio 15 d. šis savivaldybės teisės aktas dar nebuvo priimtas. Komisija taip pat atkreipia dėmesį į E 3.5 priemonę (Autobusų eismui skirtos juostos), pagal ją buvo numatyta sukurti papildomas 8 kilometrų (km) ilgio viešojo transporto eismui skirtas juostas, tačiau ji liko neįgyvendinta. Komisija taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad nebuvo pakankamai veiksmingai įgyvendinamos priemonės P 1 (Reikalavimo, susijusio su mažos taršos zona (ZER) Lisabonos mieste, sugriežtinimas) ir E 1 (Stebėsenos, susijusios su ZER Lisabonos mieste, sugriežtinimas); kaip pripažino pačios Portugalijos institucijos, šios priemonės buvo būtinos ribinių NO₂ verčių laikymuisi užtikrinti. Dėl priemonių, kurios buvo įgyvendintos iš dalies, Komisija visų pirma nurodo E 3.3 priemonę (Dviračių takų tinklo išplėtimas), pagal ją buvo numatyta išplėsti dviračių takų tinklą nuo 60 iki 200 km, tačiau tai buvo padaryta tik iš dalies (106 km – 2020 m.).
- 65 Dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009) Komisija pažymi, kad paskutinis (2014 m. birželio mėn. patvirtintas) šiaurinio regiono oro kokybės planas (prie jo pridėta 2015 m. rugsėjo mėn. patvirtinta įgyvendinimo programa) apėmė 2015–2017 m. laikotarpį ir nuo 2018 m. nebegalioja. Taigi šiuo metu nėra jokio minėtoms zonoms skirto oro kokybės plano. Tokia situacija iš esmės prieštarauja Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalyje įtvirtintam skaidrumo principui.
- 66 Be to, Portugalijos institucijų įgyvendintas 2015–2017 m. oro kokybės planas neatitiko šios direktyvos 23 straipsnio 1 dalies, siejamos su jos XV priedo A skirsnio 8 punktu, reikalavimų.
- 67 Pirma, šiame plane numatytų priemonių nepakako, nes, pačių Portugalijos institucijų vertinimu, dėl šių priemonių vidutinė metinė NO₂ koncentracija aplinkos ore galėjo sumažėti tik apie 4–5 µg/m³. Atsižvelgiant į atitinkamose zonose registruotą viršijimą, tokio sumažinimo nepakako norint laikytis Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore. Be to, Komisija pažymi, kad dalis galimų priemonių yra bendro pobūdžio, o jų numatomas poveikis nebuvo tiksliai įvertintas. Komisija nurodo M 3 priemonę (važiavimas vienu automobiliu („car pooling“)), jos turinys nebuvo tiksliai paaiškintas, o poveikis – kiekybiškai įvertintas. Vienas iš veiksnių, kurių galima imtasi pagal šią priemonę, – paprastas visuomenės informavimas, įdedant skelbimą socialiniame tinkle *Facebook*.
- 68 Antra, minėtos priemonės nebuvo tinkamai įgyvendintos. Komisijos teigimu, Portugalijos Respublika pripažino šias priemones įgyvendinusi tik iš dalies (t. y. 59 %). Komisija nurodo daugelį priemonių, kurios nebuvo įgyvendintos arba kurios įgyvendintos gerokai pavėluotai.
- 69 Iš neįgyvendintų priemonių Komisija visų pirma atkreipia dėmesį į priemonę M 8 (Mažos taršos zona), ši turėjo apimti dalį Matozinjoso, Lesa da Palmeiros, Senjora da Oros ir San Mamede de Infestos, tačiau iki 2020 m. birželio 15 d. visiškai nebuvo įgyvendinta. Iš priemonių, įgyvendintų

gerokai pavėluotai, Komisija visų pirma nurodo priemonę M 2 (Viešojo transporto tinklo tobulinimas); Portugalijos Respublika nepateikė jokios informacijos apie konkrečius šios priemonės tikslus ir pasiektus rezultatus.

- 70 Subsidiariai Komisija pateikia kitų priemonių analizę; nors šios priemonės ir nėra oro kokybės planai, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalį, Portugalijos Respublika vis dėlto pažymėjo, kad jos prisideda prie NO₂ koncentracijos aplinkos ore mažinimo.
- 71 Komisija pažymi, kad minėtos priemonės yra nacionalinio lygmens, todėl nėra skirtos konkrečiai NO₂ koncentracijai sumažinti šiame ieškinyje dėl įsipareigojimų neįvykdymo aptariamose zonose.
- 72 Komisija teigia, kad *Estratégia Nacional do Ar 2020* (2020 m. Nacionalinė oro strategija, toliau – ENAR 2020) pateikiamas bendras priemonių, kurių negalima tiesiogiai įgyvendinti (be to, nenumatytas jų įgyvendinimo terminas), sąrašas. ENAR 2020 taip pat nebuvo peržiūrėta nuo pat jos priėmimo 2016 m., o pagal ją priimti plataus užmojo atitinkamoms zonoms skirti oro kokybės planai bet kuriuo atveju buvo pavėluoti, atsižvelgiant į tai, kad nuo 2010 m. nuolat registruotas Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės viršijimas aplinkos ore.
- 73 Galiausiai Komisija pažymi, kad *Fundo Ambiental* (Aplinkos fondas, Portugalija) lėšomis finansuojamų programų, t. y. viešojo transporto bilietų kainų mažinimo paramos programos, mažos taršos transporto priemonių pirkimo skatinimo programos ir elektromobilumo valdžios sektoriuje paramos programos, taikymo sritis nebuvo kiekybiškai įvertinta, o pačios programos nėra paramos priemonės. Komisijos teigimu, tas pats pasakytina apie 2020 m. birželio mėn. priimtą ekonominio ir socialinio stabilizavimo programą, kuria siekiama skatinti nuotolinį darbą (kiekybiškai nevertinant jo poveikio), ir apie nacionalinę kampaniją „Por um pais com bom ar“ (*Už šalį, kurioje oras grynas*), kuria siekiama ugdyti ir informuoti šalies gyventojus ir įmones apie gerąją aplinkos apsaugos praktiką.
- 74 Atsiliepime į ieškinį Portugalijos Respublika ginčija Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalyje numatyto įsipareigojimo neįvykdymą. Visų pirma ji tvirtina, kad tiek atitinkamose zonose, tiek nacionaliniu lygmeniu buvo įgyvendintos įvairios priemonės. Be to, ji nurodo, kad tariami pažeidimai susiję su tankiai apgyvendintomis teritorijomis, kuriose į aplinkos orą išmetamą NO₂ kiekį lemia kelių eismas ir judumo modeliai.
- 75 Dėl siaurinės Lisabonos zonos (PT-3001) Portugalijos Respublika nurodo, kad Lisabonos ir Težo slėnio regiono oro kokybės plane numatytos įvairios priemonės pagal aštuonias politikos rūšis ir suskirstytos pagal du scenarijus, t. y. „pagrindinį scenarijų“, apimantį iki 2023 m. įgyvendinamas priemones, ir „numatytą scenarijų“, apimantį pagrindinio scenarijaus priemones galinčias papildyti (tačiau dar nepatvirtintas) priemones.
- 76 Portugalijos Respublikos teigimu, nors priemonių įgyvendinimo programa nebuvo patvirtinta, kai kurios iš šių priemonių jau taikomos.
- 77 Šiomis aplinkybėmis Portugalijos Respublika pažymi, kad pagrindiniame scenarijuje numatytos priemonės galėtų 19 % sumažinti į aplinkos orą išmetamą NO₂ kiekį visame Lisabonos mieste. Šias priemones papildžius numatyto scenarijaus priemonėmis, šį išmetamų teršalų kiekį visame mieste būtų galima sumažinti maždaug 23 %. Reikšmingiausia priemonė susijusi su viešojo transporto bendrovės *Carris* transporto priemonių parko atnaujinimu. Portugalijos Respublika mano, kad, įgyvendinus visas šias priemones, 2023 m. pavyktų laikytis Direktyvoje 2008/50 nustatytos metinės ribinės NO₂ vertės aplinkos ore.

- 78 Portugalijos Respublika pripažįsta, kad šiuo metu nėra naujų Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009) oro kokybės planų. Ši valstybė narė taip pat pripažįsta, kad 2015–2017 m. oro kokybės planas, nepaisant lūkesčių, nesumažino NO₂ koncentracijos aplinkos ore.
- 79 Vis dėlto ji teigia, kad regioninės valdžios institucijos siekia rasti papildomų priemonių, kurios galėtų dar labiau sumažinti šią koncentraciją, taip pat koordinuoti veiksmus su Porto, Matozinjoso ir Bragos vietos valdžios institucijomis, siekdamos įvertinti pastarųjų gebėjimą įgyvendinti tokias priemones. Portugalijos Respublikos teigimu, reikia atsižvelgti ir į tai, kad COVID-19 pandemija neleido laiku imtis priemonių registruotam viršijimui sumažinti.
- 80 Dublike Komisija apskritai pažymi, kad Portugalijos Respublika nepateikia jokių naujų įrodymų savo pozicijai pagrįsti.
- 81 Dėl šiaurinės Lisabonos zonos (PT-3001) Komisija teigia, kad, be kita ko, atsižvelgiant į tai, kad atitinkamos institucijos iki šiol nepriėmė 2019 m. patvirtinto oro kokybės plano įgyvendinimo programos, ir į tai, kad įgyvendinimas kol kas vyksta labai lėtai, Portugalijos Respublikos priimtos ir įgyvendinamos priemonės neužtikrina, kad nustatytų atitinkamo teršalo ribinių verčių viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, todėl konstatuotas Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies pažeidimas.
- 82 Dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004) ir zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009) Komisija, atsižvelgdama į tai, kad nėra galiojančių oro kokybės planų ir kad iki šiol jie buvo įgyvendinami labai lėtai, taip pat daro išvadą, kad šios nuostatos nesilaikoma.
- 83 Galiausiai Komisija pažymi, kad tos aplinkybės, jog nuo 2010 m. Portugalijos Respublikoje nebuvo priimta ir įgyvendinta pakankamai priemonių tam, kad nustatytų atitinkamo teršalo ribinių verčių viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, negalima pateisinti 2020 m. kilusia pandemija.
- 84 Portugalijos Respublika dublike dėl šiaurinės Lisabonos zonos (PT-3001) pakartoja savo teiginį, kad nepaisant to, kad oro kokybės plano įgyvendinimo programa nebuvo oficialiai patvirtinta, tai nesutrukdė įgyvendinti pagrindiniame scenarijuje numatytų priemonių. Kai kurios iš šių priemonių buvo įgyvendintos Aplinkos fondo lėšomis arba per vietos valdžios institucijų finansavimo programas.
- 85 Tai, be kita ko, pasakytina apie priemonę, kuria siekiama atnaujinti viešojo transporto bendrovės *Carris* autobusų parką; ji gali iki 2023 m. padėti iki 8 % sumažinti į aplinkos orą Lisabonoje išmetamą NO₂ kiekį. Šias jau įgyvendinamas priemones turėtų papildyti dar viena priemonė – pagal ją jaunesni nei 23 metų ir vyresni nei 65 metų asmenys viešojo transporto paslaugomis galės naudotis nemokamai.
- 86 Galiausiai Portugalijos Respublika nurodo nacionaliniu lygmeniu pagal ENAR 2020 ir Aplinkos fondo lėšomis įgyvendinamas iniciatyvas, kaip antai mažos taršos transporto priemonių pirkimo skatinimo programą ir elektromobilumo valdžios sektoriuje paramos programą. Šios 2017 m. iniciatyvos naudingos, be kita ko, šiaurinei Lisabonos zonai (PT-3001) ir Porto pakrantės zonai (PT-1004), taip pat zonai tarp Doro ir Minjo (PT-1009).

Teisingumo Teismo vertinimas

- 87 Pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies 1–3 pastraipas, jeigu tam tikroje zonoje teršalų lygis aplinkos ore kiekvienu atveju viršija ribinę vertę, valstybės narės užtikrina, kad būtų parengti tos zonos oro kokybės planai, kad būtų pasiektos atitinkamos šios direktyvos XI priede nustatytos ribinės vertės. Jeigu viršijamos tos ribinės vertės, kurių pasiekimo terminas jau baigėsi, šiuose planuose išdėstomos atitinkamos priemonės, kad šios vertės būtų viršijamos kuo trumpesni laikotarpį.
- 88 Minėtuose planuose pateikiama bent jau tos direktyvos XV priedo A skirsnio 8 punkte reikalaujama pateikti informaciją apie priemones, kurios buvo priimtoms, siekiant sumažinti taršą, įskaitant visų atitinkamame projekte numatytų priemonių išvardijimą ir aprašymą, šių priemonių įgyvendinimo grafiką, planuojamą oro kokybės pagerinimą ir numatomą laiką, reikalingą tiems tikslams pasiekti.
- 89 Remiantis suformuota jurisprudencija, Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalis yra taikoma visuotinai, nes ji taikoma be laiko apribojimų šioje direktyvoje nustatytų teršalų ribinių verčių viršijimo atvejais, jau suėjus jų pasiekimo terminui, nesvarbu, ar jis nustatytas minėtoje direktyvoje, ar pagal jos 22 straipsnį jį nustatė Komisija (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 152 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 90 Taip pat reikia pažymėti, kad Direktyvos 2008/50 23 straipsnyje nustatytas tiesioginis ryšys tarp NO₂ ribinių verčių, numatytų tarpusavyje susijusiose Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalies ir jos XI priedo nuostatose, viršijimo ir oro kokybės planų parengimo (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 153 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 91 Šie planai gali būti parengti tik remiantis pusiausvyra tarp taršos pavojaus mažinimo tikslo ir įvairių esamų viešųjų ir privačių interesų (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 154 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 92 Todėl vien to, kad valstybė narė viršija NO₂ ribines vertes, nepakanka, kad būtų konstatuota, jog ta valstybė narė neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 155 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 93 Vis dėlto iš Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies antros pastraipos matyti, kad, nors valstybės narės turi tam tikrą diskreciją nustatyti priemones, kurių reikia imtis, bet kuriuo atveju jomis turi būti užtikrinama, kad atitinkamo teršalo ribinių verčių viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 156 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).
- 94 Šiomis aplinkybėmis nagrinėjant kiekvieną atvejį atskirai reikia patikrinti, ar atitinkamos valstybės narės parengti planai atitinka Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą (2022 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – NO₂)*, C-573/19, EU:C:2022:380, 157 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).

- 95 Atliekant tokią konkrečiau atvejo analizę taip pat reikėtų atsakyti į klausimą, ar patvirtintos priemonės buvo įgyvendintos. Iš tiesų pagal jurisprudenciją, registravus ribinių verčių viršijimą, tokia padėtis turėtų paskatinti atitinkamą valstybę narę ne tik kuo greičiau patvirtinti, bet ir įgyvendinti tinkamas oro kokybės plano priemones, todėl viršijus šias ribines vertes šios valstybės narės diskrecija tokiomis aplinkybėmis ribojama šiuo reikalavimu (šiuo klausimu žr. 2020 m. lapkričio 10 d. Sprendimo *Komisija / Italija (Ribinės vertės – KD₁₀)*, C-644/18, EU:C:2020:895, 150 punktą).
- 96 Nagrinėjamu atveju paaiškėjo, kad šiaurinei Lisabonos zonai (PT-3001) skirtas ir 2020 m. birželio 15 d. galiojęs oro kokybės planas turėjo trūkumą, nes buvo grindžiamas nuo 2014 m. neatnaujintais duomenimis, be to, kai kurių priemonių konkrečiame turinyje ir jų įgyvendinimo grafike pasitaikė spragų.
- 97 Be to, prie šio plano reikėjo pridėti įgyvendinimo programą, tačiau ji 2020 m. birželio 15 d. dar nebuvo oficialiai patvirtinta. Net jei, kaip teigia Portugalijos Respublika, nepaisant to, kad ši programa nebuvo patvirtinta, tai nesutrukdė priimti tam tikrų priemonių, iš Komisijos pateiktos informacijos (jos Portugalijos Respublika neginčija) matyti, kad šios priemonės buvo įgyvendintos ne tik pavėluotai, bet ir tik iš dalies. Be to, iš Portugalijos Respublikos pateiktų duomenų matyti, kad net ir priėmus ir įgyvendinus visas numatytas priemones Direktyvoje 2008/50 nustatytą metinę ribinę NO₂ vertę aplinkos ore būtų galima pasiekti ne anksčiau kaip 2023 m.
- 98 Bet koku atveju, kadangi Direktyvoje 2008/50 nustatyta metinė ribinė NO₂ vertė aplinkos ore buvo viršyta nuo 2010 m. iki 2020 m. (imtinai), reikia konstatuoti, kad Portugalijos institucijų priimtų ir įgyvendintų priemonių akivaizdžiai nepakako, kad atitinkamo teršalo metinės ribinės vertės viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, todėl konstatuojamas Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu pažeidimas.
- 99 Reikia pažymėti, kad Portugalijos Respublika pripažįsta, kad nuo 2017 m. nebuvo jokių oro kokybės planų nei dėl Porto pakrantės zonos (PT-1004), nei dėl zonos tarp Doro ir Minjo (PT-1009). Kaip teisingai nurodė Komisija, kadangi šiose zonose registruotas viršijimas, tokia situacija savaime reiškia Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies pažeidimą.
- 100 Reikia pažymėti, kad, remiantis pačių Portugalijos institucijų vertinimu, patvirtintų 2015–2017 m. oro kokybės plano priemonių iš esmės nepakako. Be to, iš Komisijos pateiktos informacijos (jos Portugalijos Respublika neginčija) matyti, kad jos buvo įgyvendintos ne tik pavėluotai, bet ir tik iš dalies. Pati Portugalijos Respublika pripažįsta, kad šis planas, nepaisant lūkesčių, nesumažino NO₂ koncentracijos aplinkos ore ir kad, nepaisant šios išvados, po 2017 m. nebuvo priimta naujų planų.
- 101 Šiuo klausimu negalima pritarti Portugalijos Respublikos argumentams, grindžiamiems COVID-19 pandemijos poveikiu atitinkamų priemonių priėmimui ir įgyvendinimui. Kaip nurodė Komisija, tos aplinkybės, kad nuo 2010 m. nebuvo priimta ir įgyvendinta pakankamai priemonių, kad nustatytų atitinkamo teršalo ribinių verčių viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, negalima pateisinti 2020 m. kilusia pandemija.
- 102 Galiausiai, tai, kad buvo priimtose nacionalinio lygmens iniciatyvos, galinčios netiesiogiai pagerinti oro kokybę atitinkamose zonose, negali atsvirti šioms zonoms skirtų oro kokybės planų trūkumą, o juo labiau – šių planų nebuvimo. Iš Direktyvos 2008/50 23 straipsnio ir XV priedo matyti, kad atitinkama valstybė narė kiekvienai atitinkamai zonai turi parengti oro kokybės planą, įskaitant

atitinkamas priemonės. Tokiomis aplinkybėmis negalima pritarti Portugalijos Respublikos argumentams dėl iniciatyvų, įgyvendinamų pagal ENAR 2020 ir Aplinkos fondo lėšomis, ir jų poveikio NO₂ koncentracijai aplinkos ore minėtose zonose.

- 103 Todėl taip pat konstatuojamas Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalies ir XV priedo reikalavimų nesilaikymas Porto pakrantės zonoje (PT-1004) ir zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009).
- 104 Taigi antrą prieštaravimą reikia pripažinti pagrįstu.
- 105 Atsižvelgiant į visa tai, kas nurodyta, reikia konstatuoti, kad Portugalijos Respublika,
- nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2020 m. (imtinai) sistemingai ir nuolat viršydama NO₂ metinę ribinę vertę šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009), neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 13 straipsnio 1 dalį, siejamą su šios direktyvos XI priedo B skirsniu; ir
  - visose šiose zonose nesiimdama tinkamų priemonių, kad viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu, ypač įsipareigojimo pagal 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

- 106 Pagal Teisingumo Teismo procedūros reglamento 138 straipsnio 1 dalį iš pralaimėjusios šalies priteisiamos bylinėjimosi išlaidos, jei laimėjusi šalis to reikalavo. Kadangi Komisija reikalavo priteisti bylinėjimosi išlaidas ir Portugalijos Respublika pralaimėjo bylą, pastaroji turi jas padengti.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (šeštoji kolegija) nusprendžia:

1. Portugalijos Respublika,

- nuo 2010 m. sausio 1 d. iki 2020 m. (imtinai) sistemingai ir nuolat viršydama azoto dioksido (NO₂) metinę ribinę vertę šiaurinėje Lisabonos zonoje (PT-3001) ir Porto pakrantės zonoje (PT-1004), taip pat zonoje tarp Doro ir Minjo (PT-1009), neįvykdė įsipareigojimų pagal 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/50/EB dėl aplinkos oro kokybės ir švaresnio oro Europoje 13 straipsnio 1 dalį, siejamą su šios direktyvos XI priedo B skirsniu;
- visose šiose zonose nesiimdama tinkamų priemonių, kad viršijimo laikotarpis būtų kuo trumpesnis, neįvykdė įsipareigojimų pagal Direktyvos 2008/50 23 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su šios direktyvos XV priedo A skirsniu, ypač įsipareigojimo pagal 23 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą.

2. Portugalijos Respublika padengia bylinėjimosi išlaidas.

Parašai.